

NME internationaal

door Chris Maas Geesteranus

WAAROVER NME¹ INTERNATIONAAL GAAT

Al decennialang bestaan er veelvuldige contacten van NME'ers met buitenlandse collega's en instellingen. Aanvankelijk ging het om het verrijken van de individuele kennis en expertise. In de loop van de 20^e eeuw gingen – waarschijnlijk mede op grond van die contacten – internationale organisaties een visie op thema's en werkwijzen van NME ontwikkelen. Vaak waren dit intergouvernementele organisaties. Dat begon met de eerste internationale milieuconferentie in 1972², de zogenaamde Stockholmconferentie, en komt nu tot wasdom in de Sustainable Development Goals³ (SDG's) van de Verenigde Naties. Beide vormen van internationalisering hebben invloed op de NME gehad.

INLEIDING

Het contact tussen Nederlandse NME'ers en buitenlandse collega's en instituten is van alle tijden sinds de opkomst van NME. Heimans⁴ en Thijssse⁵, die we kunnen zien als de grondleggers van de georganiseerde NME in Nederland, waren onmiskenbaar geïnteresseerd in hetgeen zich in andere landen afspeelde op het gebied van natuurbescherming, natuuronderwijs en natuureducatie⁶. Heimans was vooral betrokken bij wat Duitse instituten op pedagogisch terrein deden, Thijssse richtte zich op Engeland, Frankrijk en de Verenigde Staten. De laatste ondernam ook een langdurige tocht naar Java. Door deze uitwisselingen ontstonden soms samenwerkingsverbanden tussen Nederland en die andere landen. Veel later, vanaf 1948, heeft de internationale samenwerking op het gebied van NME een grotere

¹NME wordt hier breed opgevat: vormen als natuursport (term van Heimans en Thijssse), natuur(beschermings)educatie, natuuronderwijs, natuur- en milieueducatie en duurzaamheidseducatie (ook wel educatie voor duurzame ontwikkeling genoemd) vallen eronder.

²Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, Principle 19: *'Education in environmental matters, for the younger generation as well as adults, giving due consideration to the underprivileged, is essential in order to broaden the basis for an enlightened opinion and responsible conduct by individuals, enterprises and communities in protecting and improving the environment in its full human dimension. It is also essential that mass media of communications avoid contributing to the deterioration of the environment, but, on the contrary, disseminates information of an educational nature on the need to protect and improve the environment in order to enable man to develop in every respect'*.

³Zie voor de Nederlandse vertaling van deze doelen: <https://www.sdgnederland.nl/>

⁴Zie <http://www.heimansenthijssestichting.nl/natuurbeschermers/eli-heimans/>

⁵Zie <http://www.heimansenthijssestichting.nl/natuurbeschermers/jac-p-thijssse/>

⁶Zie http://www.heimansenthijssestichting.nl/wp-content/uploads/Heimans-Thijssse_nieuwsbrief-53-def.pdf

vlucht genomen, als gevolg van de oprichting van de IUCN (zie volgende paragraaf) in dat jaar.

Het uitwisselen van kennis en ervaringen van NME'ers met personen en/of organisaties in andere landen is een vorm van **internationale samenwerking**. Men kan geïnspireerd raken door wetenschappelijke vondsten, resultaten, visies, programma's of werkwijzen elders. Meestal gaat het bij samenwerking om studiebezoeken, conferenties, cursussen, congressen en zelfs concrete, gezamenlijke projecten.

Instellingen van de Verenigde Naties en enkele grote internationale organisaties leggen, naast het faciliteren van zulke vormen van samenwerking, vaak ook nadruk op eigen beleidsvorming. Hun verdienste is dat ze steeds weer vernieuwende visies op de relatie tussen mens en zijn natuurlijke milieu formuleren. Dat is vaak het resultaat van internationale reflectie op wat samenlevingen op dat moment nodig hebben op het gebied van natuur, milieu of duurzame ontwikkeling. Zo ontstaat vaak in individuele landen, ook in Nederland, politieke en maatschappelijke agendavorming op het desbetreffende gebied.

Een eerste, bijzonder krachtige, internationale visie op het gebied van NME werd verwoord in de zogenaamde Tbilisi Declaration⁷ van 1977. Deze visie was het resultaat van de door UNESCO georganiseerde Intergovernmental Conference on Environmental Education, gehouden in Tbilisi. De tekst van de Tbilisi Declaration werd tot voor kort in veel (in ieder geval Europese) landen gezien als de verwoording van 'goede NME'. Nu, ruim 40 jaar later, zijn er de Sustainable Development Goals⁸ (SDG's), geïnitieerd door UNESCO en vastgesteld door de Verenigde Naties als geheel. Deze doelen en teksten wijken niet wezenlijk af van wat men in 1977 daarover al had bedacht. Wel zijn de sociale doelen nu nadrukkelijker geformuleerd.

Het begrijpen en verwoorden hoe de mens in de wereld staat, hoe hij er onderdeel van is en hoe NME daarop kan inspelen, kan men samenvatten als het versterken van **wereldburgerschap**.

Internationale samenwerking en wereldburgerschap worden hieronder in een paar voorbeelden uitgewerkt. Tenslotte wordt ingegaan op de vraag in hoeverre internationale samenwerking en wereldburgerschap nog steeds van belang zijn voor het werkveld NME en wat ze hebben opgeleverd.

⁷Zie <http://www.gdrc.org/uem/ee/tbilisi.html>.

⁸Zie voor de 17 doelstellingen (in het Nederlands):

https://nl.wikipedia.org/wiki/Duurzame_Ontwikkelingsdoelstellingen#Achtergrondinformatie.

Internationale samenwerking

KERNEN VAN INTERNATIONALE SAMENWERKING

Na de Tweede Wereldoorlog kwam er in Europa en ook op andere plekken in de wereld een intensieve internationale uitwisseling op het gebied van NME tot stand. Dat begon vanaf 1948 met de oprichting van de IUCN: de International Union for Conservation of Nature and Natural Resources⁹. De eerste IUCN-commissie was de Commission on Education¹⁰. Deze werd in 1951 ingesteld. In beide gevallen waren Nederlanders daarbij betrokken, in het bijzonder Hans Goudswaard¹¹. De Commissie voor de Opvoeding tot de Natuurbeschermingsgedachte¹² werd ook in dat jaar opgericht ten behoeve van NME-beleid van de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (OKW). Deze adviescommissie werd het Nederlandse steunpunt voor de educatiecommissie van de IUCN¹³.

Daarnaast ontstonden in de jaren 70 van de vorige eeuw nog een aantal internationale samenwerkingsverbanden op NME-gebied: Raad van Europa, EEG (voorloper van de EU), Benelux¹⁴ en de FEEE (Foundation for Environmental Education in Europe)¹⁵. Daarmee werden internationale NME-conferenties populair. Die leidden weer tot het wederzijds overnemen van ideeën, inzichten en wetenschappelijke resultaten of praktijkresultaten die betrekking hadden op NME. De thema's waren divers en bestonden vooral uit 'klassieke' onderwerpen als toerisme, landbouw, vervuiling, vrijwilligerswerk en de stad.

Van de genoemde instellingen zijn FEE (vooral de programma's Eco-Schools¹⁶ en Blauwe vlag) en de educatiewerkgroep van de Benelux¹⁷ nog steeds actief. De laatste organiseert jaarlijks in één van de vijf aangesloten landen en regio's een conferentie over een actueel onderwerp voor NME en duurzaamheidseducatie. Hierbij zijn diverse Nederlandse NME-instellingen betrokken.

⁹Toen nog onder een iets andere naam: IUPN – International Union for the *Protection* of Nature.

¹⁰Later werd aan de naam 'and Communication' toegevoegd.

¹¹Zie bijvoorbeeld https://www.iucn.org/downloads/cec_history_annex_28sept08.pdf.

¹²Later werd de naam veranderd in 'Commissie voor Natuurbeschermingseducatie' (CNBE).

¹³Goudswaard was daarvan de eerste secretaris en legde zo een permanente verbinding tussen NME in Nederland en het educatieve werk van de IUCN.

¹⁴<https://www.benelux.int/files/9015/7417/1626/INFOFICHEnov19-NL.pdf>.

¹⁵Nu FEE, *Foundation for Environmental Education*: <https://www.fee.global/>.

¹⁶<https://eco-schools.nl/over-eco-schools/hoe-het-werkt>.

¹⁷Deze werkgroep wordt door het secretariaat van de Benelux 'Nat Educ' genoemd.

MEER INTERNATIONALE VERBANDEN

Er ontstonden ook werkrelaties met intergouvernementele instellingen zoals UNESCO en UNECE¹⁸, en in mindere mate met UNEP¹⁹ en ENSI²⁰. Deze waren invloedrijk voor het denken en doen van NME-organisaties en scholen in Nederland. Door de jaren heen zijn er ook veel directe contacten tussen Nederlandse en buitenlandse NME-organisaties geweest. Zo heeft het IVN in de periode 2009-2011 een groot project met een Marokkaanse zusterorganisatie ontwikkeld en uitgevoerd: project Badra²¹ ('Kiempje'). Het doel hiervan was om het vrijwilligersbeleid van de Marokkaanse zusterorganisatie in haar 30 afdelingen te versterken. Met zulke projecten werkte men niet alleen aan de capaciteitsopbouw²² van de partnerinstelling, maar leerde men zelf ook veel. In dit geval werd het vrijwilligersbeleid van het IVN aangescherpt door de ervaringen met de Marokkaanse collega's. De expertise die in zulke projecten wordt opgedaan leidt op deze manier tot wederzijdse leerresultaten. Die bestaan bijvoorbeeld uit vernieuwde inzichten over de relatie mens-natuur, nieuwe methodieken en werkvormen, nieuwe organisatievormen van educatie en het werken met diverse of heterogene doelgroepen.

Vanaf de jaren 90 kregen maatschappelijke organisaties steeds minder ruimte voor internationale samenwerking door het veranderde rijksbeleid van exploitatie- naar projectfinanciering. Vanaf die jaren was het vooral de (rijks)overheid die zich internationaal profileerde op het gebied van NME. Dat werkte enigszins door in het denken en beleid van deze overheden zelf. Die hadden en hebben indirect invloed op de maatschappelijke organisaties die aan NME werken.

NOG STEEDS VAN BELANG?

Om de vraag te beantwoorden of al die internationale bijeenkomsten nu iets opleveren of niet, kun je hem ook omdraaien. Wat gaat er mis met NME als ze niet plaatsvinden?

Ten eerste was de internationaal-politieke druk op de Nederlandse regering om NME-beleid te blijven voeren en ontwikkelen veel geringer geweest als de conferentie in Tbilisi en zijn opvolgers niet hadden plaatsgevonden. Het initiatief van het ministerie van OCW voor de herziening van een negental leergebieden in het primaire en voortgezet onderwijs, waaronder het leergebied Mens & Natuur²³

¹⁸De United Nations Economic Commission for Europe werkte vooral aan leerkrachtcompetenties voor Duurzaamheidsonderwijs; zie https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/ESD_Publications/Competences_Publication.pdf.

¹⁹United Nations Environmental Programme.

²⁰<https://www.ensi.org/Projects/>.

²¹Zie http://www.mnlconsultancy.nl/index_files/Badraproject.htm.

²²Deze term heeft dezelfde betekenis als die in de ontwikkelingsamenwerking; zie bijvoorbeeld <https://www.encyclo.nl/begrip/Capaciteitsopbouw>.

²³<https://www.curriculum.nu/voorstellen/mens-natuur/>.

(Curriculum.nu²⁴), lijkt mede een gevolg van de door de VN uitgeroepen Decade of Education for Sustainable Development²⁵ (2005-2014).

Een tweede resultaat is dat de werking van NME in geen van de vele internationale conferenties op het gebied van milieu en duurzaamheid ter discussie is gesteld. Was dat wel gebeurd, dan was de nationale agendavorming van NME waarschijnlijk beperkter geweest dan nu het geval is. Al gaat het in Nederland om een gering aantal ambtenaren op de diverse overheidsniveaus, hun invloed was en is merkbaar. In de formele ambtelijke overleggen op landelijk, provinciaal en gemeentelijk niveau worden ook internationale zaken besproken.

Zonder die internationale agendavorming was de NME zich misschien sterker op de 'klassieke' thema's rond natuur en milieu blijven richten. De koppeling met bredere concepten als de SDG's had dan minder aandacht gekregen. Denk aan culturele, politieke, economische, sociale en internationaal-relatieve aspecten.

Langzamerhand blijkt men op veel plaatsen in de wereld NME graag te benutten om, vanuit het perspectief van ecologie en biodiversiteit, bij te dragen aan het leren met betrekking tot duurzaamheidsthema's, zoals benoemd in de SDG's.

De agenda's voor NME zijn dus vaak gebaseerd op internationale verdragen en conferenties en op de daaruit voortkomende vormen van samenwerking. Dat gaat wel langzaam. Zo is bijvoorbeeld de kern van het mondiale denken in NME weggeëbd in de jaren 80, na de visievorming tijdens de Tbilisiconferentie. Pas tijdens de UNCED-conferentie²⁶ in 1992 kwam deze weer naar boven. En pas veel later, na aanneming van de Johannesburg Declaration on Sustainable Development²⁷ in 2002, werd in het NME-werkveld meer aandacht gegeven aan de grote wereldvraagstukken. De SDG's²⁸ zijn nu het voorlopige eindpunt van dit type denken. *Frapper toujours*, ook op internationaal niveau, is dus kennelijk nodig.

Het derde resultaat is de ontmoeting tussen vakgenoten. Dit is het minst kwantificeerbare en zichtbare resultaat. Daarmee is het voor sommigen een discutabele opbrengst. Maar de ideeën die mensen opdoen, de contacten die worden gelegd, de inspiratie door andere gezichtspunten, de ervaringen, de educatieve concepten van anderen en de *best* (en *worst*) *practices* zijn voor de vakgenoten leermomenten. Hiermee zijn ze een waardevolle bron voor integratie in de eigen praktijk. Bovendien gaat men door deze terugkoppeling ook nadenken over de prioriteiten waarmee het vakgebied als geheel zich bezig dient te houden, juist vanwege de relatie met internationale agenda's.

²⁴Zie <https://www.curriculum.nu/>.

²⁵<https://en.unesco.org/themes/education-sustainable-development/what-is-esd/un-decade-of-esd>.

²⁶United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro: Agenda 21, chapter 36, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>.

²⁷https://ec.europa.eu/environment/archives/wssd/documents/wssd_pol_declaration.pdf.

²⁸In Nederland is het opvallend dat zowel het project van curriculum.nu als nascholingen voor leraren po, vo, mbo en hbo de SDGs als uitgangspunt nemen.

WAT HET HEEFT OPGELEVERD?

Landschap in stad en land

In de periode waarin de internationale samenwerking op NME-gebied goed van de grond kwam was de eerste vraag die vooral door opdrachtgevers en financiers gesteld werd: Wat levert het Nederland op? Een tweede belangrijke vraag was: Wat kunnen wij aan inzichten en resultaten met anderen, vooral in Europa, delen?

Andere landen hadden vaak een ander beeld van NME. Hierdoor kon Nederland zich aan deze landen spiegelen. Een voorbeeld is Engeland, waar de *urban education* een grote vlucht nam. Deze werd daar sterk geografisch en aardkundig, maar weinig biologisch ingevuld. De Engelsen en Schotten wezen juist op de sterke verwevenheid van natuur in de stad met culturele, historische en economische aspecten, zoals ruimtelijke stadsontwikkeling, stads- en dorpsgeschiedenis en historische familie-relaties in relatie tot landgebruik. Omgekeerd keken NME'ers uit andere Europese landen met grote interesse naar de open en groene inslag van NME in Nederland. Die kenden ze, in ieder geval in het stedelijke gebied, niet. Nederland heeft daarvan onder andere geleerd dat er meer invalshoeken van het educatieve werk op kinderboerderijen, schooltuinen en in parken zijn dan de biologische benadering.

Ook de *landscape interpretation* van de Engelsen en Schotten²⁹ was in die tijd beroemd in heel Europa omdat ze voor een brede begripsvorming van het landschap kozen (zie hierboven). Zo kwam er in de vroege zeventiger jaren een internationale dialoog op gang over wat NME meer zou kunnen inhouden dan wat de eigen visie 'voorschrijft'. In Nederland ontstond in 1977 op initiatief van het voormalige ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) onder andere het project Landschappenkaart³⁰. Dit werd toegezonden aan alle basisscholen in Nederland, toen nog lagere scholen genoemd. De didactische handleiding van het project, geschreven door SLO-medewerker Kees Bleijerveld†, had zulke internationale inzichten al overgenomen³¹. Dit zie je terug in uitspraken als: 'Het schoolplein³² is ook een landschap'³³. Dit was een geheel andere didactische benadering dan de groene aanpak die in die tijd gebruikelijke was.

²⁹Zie als voorbeeld https://www.nature.scot/professional-advice/landscape/our-landscape-rolehttps://books.google.nl/books/about/Principles_of_countryside_interpretation.html?id=hMQPAQAAlAAJ&redir_esc=y.

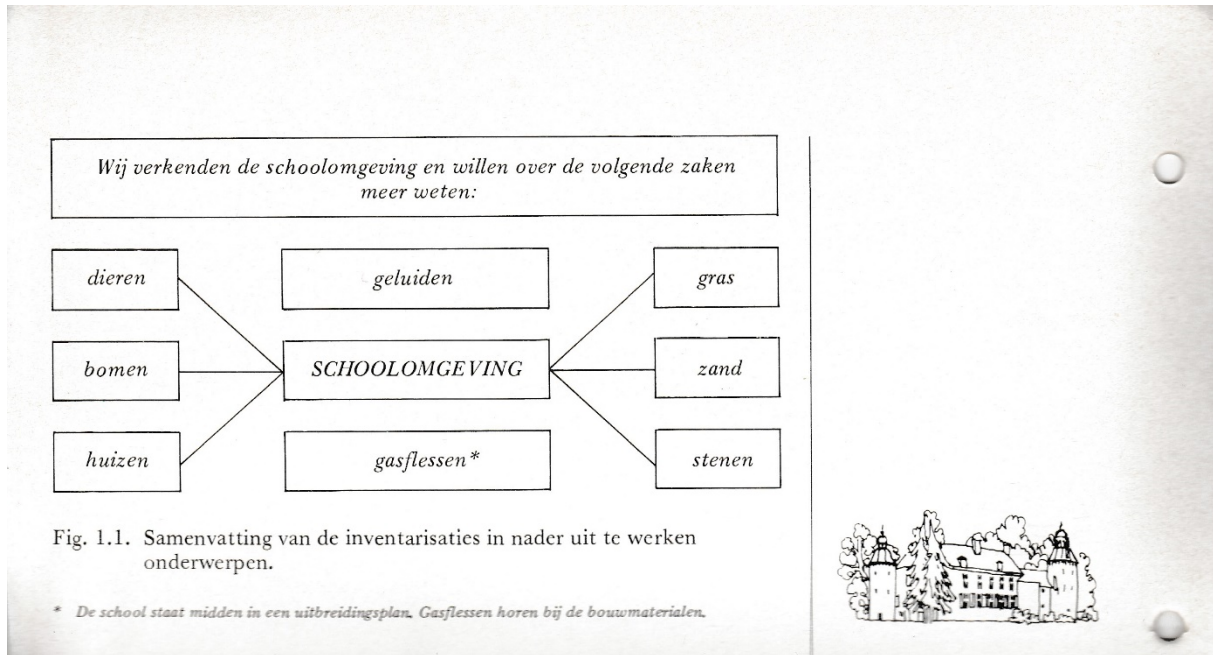
³⁰Voor een indruk van het project en het evaluatieonderzoek, zie: <http://edepot.wur.nl/9462>.

³¹Titel: 'Bouwstenen voor een schoolwerkplan'.

³²[Dit was toen nog vooral een tegelplein - CMG].

³³In de inleiding schrijft hij o.a.: 'De kinderen van de vijfde klas gaan naar huis met de opdracht: *Noteer eens wat je tegenkomt op de weg van huis naar school en probeer deze weg in een plattegrond weer te geven..... De klas wordt in groepjes verdeeld en krijgt de opdracht om alles te noteren wat er horen, te zien en te ruiken is. De kinderen kunnen ook materiaal van buiten meebrengen (steentjes, glas, takken).'*'

Typend is de start van het project zoals beschreven in de didactische handleiding:

EEG-project

Een tweede voorbeeld is het internationale NME-project van de EEG³⁴ uit de jaren 70, dat jarenlang liep. Met dit project wilde men de NME-thema's bodem, water, lucht en energie³⁵ ontwikkelen en uitvoeren op scholen in een aantal Europese landen, waaronder Nederland. Twee Nederlandse basisscholen deden mee³⁶.

Tijdens dit project werden in Nederland de eerste lesdozen voor het onderwijs ontwikkeld, met subsidie van het Prins Bernhard Cultuurfonds³⁷. De lesdozen bevatten opdrachtkaarten en kopieerbare werkbladen. Ook waren de benodigde materialen in de kist aanwezig. Van de lesdozen met het thema bodem zijn 200 exemplaren gemaakt, van de andere drie lesdozen 100. Deze zijn veel gebruikt en gekopieerd. Doordat het rapport van de Club van Rome erg in de belangstelling stond, was er veel vraag naar het lesmateriaal. Vooral het zelf onderzoek doen door middel van proefjes was erg in trek. Later werd het project uitgebreid met een aantal scholen voor voortgezet onderwijs. Uit dit tweede EEG-project is in 1986 een wereldorganisatie ontstaan: Caretakers of the Environment International³⁸ waarin Nederland jarenlang heel actief is geweest. Deze organisatie voor leerlingen en docenten in het voortgezet onderwijs

³⁴De EEG is de voorloper van de EU.

³⁵NME-thema's waren in die tijd nog sectoraal.

³⁶De Springschans in Leiderdorp en De Zwanebloem in Zwaanshoek

³⁷De lesdozen over de vier genoemde thema's zijn tekstueel ontwikkeld door Joke Wals en door een bureau vormgegeven. Financiële steun werd ontvangen van het Prins Bernhard Cultuurfonds. Het materiaal, inclusief uitgebreide didactische handleidingen voor de docenten, werd gedistribueerd door het Europees Centrum voor het Nederlandse Onderwijs CEVNO.

³⁸CEI; <https://caretakers4all.org/>.

bestaat nog steeds. Jaarlijks komen zo'n 200 tot 300 leerlingen en docenten een week lang in een gastland bijeen voor een conferentie.

In hoeverre dit EEG-project echt landelijke uitstraling in het onderwijs heeft gekregen, is niet precies bekend. Wel hebben ook basisscholen, pabo's, schoolbiologendiensten³⁹ en schoolbegeleidingsdiensten in andere gemeenten gebruik gemaakt van de lesmaterialen en de didactische handleidingen. Ook werden ze gebruikt tijdens professionaliseringsactiviteiten zoals de populaire BWO-kampen (Biologisch Werkkamp voor het Onderwijs) en de zogenaamde Oriëntatiedagen. Tenslotte hebben beide lagere scholen een 'Deelschoolwerkplan Natuur- en milieuedukatie voor het basisonderwijs' gemaakt. Hiermee bevonden ze zich onder de eersten. Zo sippelden inzichten uit andere landen langzaam door in onderdelen van de NME en het onderwijs in Nederland.

NME en prehistorie

Een derde voorbeeld is een internationale conferentie van de Raad van Europa die in 1976 in het Deense historisch-archeologische onderzoekscentrum Lejre gehouden werd⁴⁰. Dit centrum is een nagebouwd dorp uit de IJzertijd. De soms onverwachte inzichten die tijdens die conferentie opgedaan werden, gingen vooral over hoe de mens als onderdeel van ecosystemen direct afhankelijk is van wat deze ecosystemen te bieden hebben. De directeur van het centrum benadrukte het belang van geschiedenis als fundament van en bron voor de toekomst. In zijn openingswoord zei hij onder meer het volgende: *'It is generally believed, that the past concerns only art treasures, buildings, crafts left by our ancestors and has nothing to do with the future The interpretation of the remains of the past is geared to our spiritual and social life in the present This brings history from the museums, art galleries and petrified ruins; from the volumes, inscriptions and depictions right into daily life of the present!'*⁴¹. Daarmee zei hij eigenlijk dat de geschiedenis de basis is voor de toekomst. En dat je daaruit lering kunt trekken: de prehistorie laat zien hoezeer wij deel uitmaken van de natuur én er dus volledig van afhankelijk zijn⁴². Dat was de essentie van de conferentie. Deze inzichten zijn in Nederland waarschijnlijk de inspiratiebron geweest bij de ontwikkeling van prehistorische NME-activiteiten zoals in Wilhelminaoord (Buitencentrum gemeente Den Haag), Apeldoorn (School in Bos),

³⁹Dit waren voorlopers van de latere NME-centra.

⁴⁰Zie <https://www.sagnlandet.dk/en/about-us/>.

⁴¹Hansen, Hans-Ole, 1976. Imitative experiments and environmental interpretation. The role of regional ethnology and the historical-archaeological research centre at Lejre in environmental interpretation and education.

⁴²Eén van de conferentieactiviteiten was het zelf maken van een mes: met lokaal gewonnen ijzer voor het lemmet en hout uit het bos voor het heft (een stukje berkentak). Een door een collega handmatig 'aangedreven' blaasbalg van geitenhuid produceerde zo'n 1200° C in de brandende houtstapel ten behoeve van het smeden. Een mes kan in 2020 in principe op dezelfde manier worden gemaakt (afhankelijk van de gebruikte materialen) maar het proces van grondstoffen- en energiewinning, de handelsketen (zoals eerlijke prijzen voor boeren, zeker als het om tropische producten gaat), transport en productie onttrekt zich wel geheel aan onze waarneming. Hierdoor dreigt ook het zicht op die menselijke verbondenheid met de ecosystemen verloren te gaan.

Amersfoort (prehistorische boerderij) en Eindhoven (Milieueducatiecentrum Gennepermolen).

School in Bos en veldstudiecentrum

Het vierde voorbeeld betreft School in Bos en de oprichting van het veldstudiecentrum te Orvelte. School in Bos is het programma voor basisscholen die een aantal dagen veldwerk meemaken. Dit programma is ontstaan in Duitsland vanuit het project Schule im Wald. Het Buitencentrum van de gemeente Den Haag in Wilhelminaoord⁴³ en het Woldhuis⁴⁴ organiseren nog steeds educatieve programma's in die geest. Het veldstudiecentrum in Orvelte is in 1980 opgericht op initiatief van het voormalige ministerie van CRM. Dit centrum is geïnspireerd op het NME-werk van soortgelijke centra in Israël (Society for the Protection of Nature in Israel⁴⁵) en in Engeland, Wales en Schotland (Field Studies Council⁴⁶). Ook dit centrum is nu in gebruik bij het IVN.

⁴³Zie bijvoorbeeld <https://edepot.wur.nl/405969>

⁴⁴Het Woldhuis is in 2017 overgegaan van de Stichting Veldwerk Nederland naar het IVN.

⁴⁵<https://natureisrael.org/FieldSchools>

⁴⁶<https://www.field-studies-council.org/centres/>

Wereldburgerschap

CLUB VAN ROME

Het rapport 'De grenzen aan de groei' van de Club van Rome dat in 1972 verscheen liet voor het eerst zien dat sociale, politieke, culturele, ecologische en economische vraagstukken een wereldomspannende samenhang kennen⁴⁷.

Deze manier van denken over mondiale samenhangen beschouwt de mens als een integraal, en dus afhankelijk, onderdeel van de biosfeer op Aarde, of zelfs van de kosmos. Dat verklaart voor hen ook dat bijvoorbeeld de klimaatveranderingen, die mede in Nederland worden veroorzaakt, ook in Nederland zelf voelbaar worden. De aanhangers van deze visie verwerpen daarom het idee van 'onze relatie met de natuur', alsof die van 'buitenaf' kan worden beheerd, zonder er deel van te zijn.

Het onderliggende onderzoek werd uitgevoerd door het Massachusetts Institute of Technology (MIT) en had als doel het 'bepalen van de fysieke grenzen en beperkingen die aan de vermenigvuldiging van mens en materiële activiteit op onze planeet gesteld zijn'.

Het rapport had in Nederland een indrukwekkende oplage van 250.000 exemplaren en zorgde er voor dat er een zeker grensoverschrijdend bewustzijn op gang kwam. Ook NME-ers, in Nederland en in vele andere landen, begonnen zich af te vragen hoe zulke kwesties educatief en onderwijskundig konden worden vertaald. In feite was hiermee de vraag hoe wereldburgerschap bevorderd kan worden, geboren.

UNESCO, IUCN EN BRUNDTLAND

De omslag in het denken van NME-ers werd in eigen land versterkt door de oprichting van SME in 1975⁴⁸ en de Intergovernmental Conference on Environmental Education, die UNESCO in 1977 in Tbilisi organiseerde⁴⁹. De publicatie van de World Conservation Strategy (WCS) in 1980 zorgde voor een duidelijke omslag in NME-land⁵⁰. Deze strategie werd door de IUCN opgesteld in samenwerking met FAO, WWF, UNEP en UNESCO. Het rapport leidde tot een advies van de voormalige Commissie voor Natuurbeschermingseducatie (CNBE) aan de staatssecretaris van CRM over de educatieve aanpak van mondiale natuur- en milieubescherming⁵¹. Juist de WCS liet zien dat die grootschalige verbindingen – in sociale, culturele, economische en ecologische zin – een onontkoombare context in NME konden worden. Bovendien was de basis van de WCS een ecologische visie, hetgeen goed

⁴⁷Meadows, Dennis, 1972. De grenzen aan de groei. Rapport van de Club van Rome. Vert. Aula-boeken 500. Uitgeverij Het Spectrum N.V., Utrecht/Antwerpen.

⁴⁸Zie 'Doel en werkwijze van de Stichting voor Milieu-educatie', Anon., 1976.

⁴⁹Zie voor de *Tbilisi Declaration*: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000032763>, blz. 24.

⁵⁰Zie <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/WCS-004.pdf>.

⁵¹Commissie voor Natuurbeschermingseducatie, 1982. De World Conservation Strategy en de natuur- en milieueducatie. Tweede, herziene uitgave. Rijswijk.

aansloot bij de 'groene' aanpak die nog gangbaar in de NME was. Daarna was het een relatief kleine stap naar het geïntegreerde denken 'over de grens' zoals het baanbrekende Brundtlandrapport 'Our Common Future' (1987) aangaf. Dat gebeurde enigszins in samenhang met organisaties in de ontwikkelingssamenwerking, die ook langzamerhand meer maatschappelijke aandacht verwierven.

Dit soort ontwikkelingen en vooral de resultaten van de Tbilisiconferentie en het Brundtlandrapport, hebben in veel NME-kringen geleid tot een nieuw besef van NME. De gangbare NME-thematiek was indertijd vooral de kwaliteit van het groen dan wel de natuur en de beleving hiervan in de *eigen* omgeving. In andere NME-kringen lag de nadruk op educatie over milieuproblemen van die tijd zoals zure regen, afval en bodemverontreiniging. Zo groeide de behoefte om de 'groene' (natuur) en 'grijze' (milieu) thema's geïntegreerd in de NME te behandelen, onder de slogan '*Think globally, act locally*'.

Dit brede denken over en uitvoeren van NME heeft echter vanaf de late jaren tachtig een flinke terugslag beleefd. Dat had onder meer te maken met de rijksfinanciering van NME die overging van een exploitatiesubsidiëring naar een inschrijvingsstelsel met projecttenders, waarin men kon deelnemen als één van de indieners en dus geen garantie op financiering had.

DE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Met de publicatie van de Millennium Development Goals (MDG's), en aansluitend de Sustainable Development Goals (SDG's, 2016), hebben de Verenigde Naties een grote stap gezet naar het inzicht dat het streven naar duurzame ontwikkeling uiteenvalt in een aantal samenhangende domeinen. Dat zijn ecologie, klimaat, mensenrechten, economie, vrede, toegang tot natuurlijke hulpbronnen en veiligheid⁵². Ook in de Nederlandse samenleving gaan steeds meer stemmen op om deze zaken in onderlinge samenhang te bekijken en er geïntegreerd aan te werken. Zo geeft het NME Netwerk bijvoorbeeld in 2020 op haar website aan 'Natuur- en milieueducatie [te] verbreden naar duurzaamheidseducatie en -participatie'. En heeft ze onder meer een Leerkring SDG's opgericht. Dat doet bijvoorbeeld de volgende vragen rijzen:

- Hoe is NME, in doelen en thema's, verbonden met de internationale component oftewel met de wereld?
- Hoe kunnen NME'ers daarmee in hun werk omgaan en dit gegeven didactisch vertalen?
- Hoe hebben de historische bronnen voor NME aan deze inzichten bijgedragen?

⁵²Zulke gedachten waren reeds aanwezig in het boek 'Earthrights' (1987). Zie: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000226881>.

De verbondenheid van mensen met de rest van de wereld komt onder meer tot uiting door de invloed die men op de ecosystemen heeft. Dat gebeurt in verschillende rollen: als consument, ouder, verkeersdeelnemer, professional of toerist. Deze invloed is de laatste 60 jaar alsmaar duidelijker geworden. Eind zeventiger jaren kwamen berichten in de media dat 'onze' (Nederlandse) varkens werden gevoerd met uit Thailand geïmporteerde tapioca. Daardoor ontstonden in Thailand ecologische, sociale en milieuproblemen. Dat was ruim 15 jaar nadat Rachel Carson in haar beroemde boek 'Silent Spring' uit 1962 al waarschuwde voor de rampzalige effecten van pesticidengebruik op de Aarde⁵³.

NOG STEEDS VAN BELANG?

Sinds het rapport van de Club van Rome 'De grenzen aan de groei' als het begin van grensoverschrijdend denken in de Nederlandse NME is de mondiale bewustwording sterk gegroeid. Dat heeft alles te maken met het werk van de ontwikkelingsorganisaties en van de NCDO⁵⁴ die decennialang hebben geprobeerd de Nederlandse samenleving bewust te maken van haar medeverantwoordelijkheid voor het wel en wee van ecologie, milieu en internationale machtsverhoudingen in de wereld⁵⁵. De eerder genoemde documenten, internationale conferenties en andere vormen van samenwerking hebben er in die periode eveneens voor gezorgd dat het idee van internationale verbondenheid en afhankelijkheid definitief verankerd is geraakt, vooral in de professionele NME-kringen. Niet alleen op ecologisch vlak, maar ook op cultureel, politiek, economisch en sociaal gebied⁵⁶.

Zo was een goede voedingsbodem geschapen waar de Millennium Development Goals en de Sustainable Development Goals (SDGs) in 2016 in 'vruchtbare aarde' vielen. Deze mondiale doelen lijken nu voor veel NME-organisaties en onderwijskringen dé basis te vormen voor professionaliseringsactiviteiten, voor educatie en voor onderwijsprogramma's. Een organisatie als de Coöperatie Leren voor Morgen⁵⁷ is daarin bijzonder actief. Om dit concreet te maken beheert de coöperatie een aantal actieve netwerken (po, vo, mbo en ho) die veel gezamenlijke activiteiten en onderwijsprogramma's⁵⁸ op het gebied van de SDG's ontwikkelen. Daarmee is de kans vergroot dat over een aantal jaren wereldburgerschap een belangrijk uitgangspunt voor NME-programma's zal vormen.

⁵³In Nederland: Carson, Rachel, 1963. Dode lente, tweede druk. Vert. H.J.W. Becht's Uitgeversmaatschappij N.V., Amsterdam.

⁵⁴ De NCDO stelt op haar website: 'Opgericht in 1970, leverde de NCDO voor Nederlandse burgers, bedrijven en overheden een bijdrage aan het inzicht in, de kennis over en betrokkenheid bij (de rol van Nederland bij) duurzame mondiale ontwikkeling'.

⁵⁵ De ontwikkelingsorganisaties doen dit nog steeds; de NCDO is in 2017 opgeheven.

⁵⁶Nog maar relatief kort geleden publiceerde de KNNV hier een boeiend boek over: Schaminée, J.H.J., J.G.H.P. Dirx en J.A.M. Jansen, 2010. Grenzeloze natuur. De internationale betekenis van Nederland voor soorten, ecosystemen en landschappen. KNNV Uitgeverij, Zeist.

⁵⁷Zie <https://lerenvoormorgen.org/>.

⁵⁸Tijdens het proces van de vernieuwing van een negental leergebieden voor primair en voortgezet onderwijs (<https://www.curriculum.nu/>) heeft de Coöperatie Leren voor Morgen bijvoorbeeld met betrekking tot duurzame ontwikkeling/SDG's (binnen het leergebied Mens & Natuur) de leidende rol gespeeld.

Ook op een gedetailleerder niveau worden de SDG's al omarmd. Dit gebeurt bijvoorbeeld in de ontwikkeling van competenties voor leraren en NME-ers, zoals de bijdragen van de eerder genoemde ENSI⁵⁹ en UNECE⁶⁰.

⁵⁹Zie https://www.ensi.org/global/downloads/Updates/62/CSCT%20Handbook_11_01_08.pdf.

⁶⁰Zie <https://www.unece.org/environmental-policy/education-for-sustainable-development/about-the-strategy-for-esd/themes-and-ressources/educator-competences-for-esd.html>.